O‘QUVCHILARNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA ULARNI HISOBLAB OLISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK AHAMIYATI:

Hoshimova Umida Qambarali qizi

Lavozimi: Amaliyotchi psixolog

Tashkilot: Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ta’lim olayotgan o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari, ularning yoshga doir rivojlanish bosqichlari va shaxsiy o‘ziga xosliklari atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-maktab psixologi Hoshimova Umida Qambarali qizining amaliy tajribasi asosida olib borilgan bo‘lib, unda o‘quvchilarning kognitiv, emotsional-irodaviy va ijtimoiy-kommunikativ sohalardagi farqlari, ularni aniqlash metodlari hamda pedagogik jarayonda bu xususiyatlarni inobatga olishning samaradorligi yoritilgan. Maqolada o‘quvchilarning individualligini hisobga olgan holda ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, ularning o‘quv motivatsiyasini oshirish va shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchilarning xususiyatlari, individual yondashuv, yosh psixologiyasi, kognitiv rivojlanish, emotsional soha, ijtimoiy-kommunikativ ko‘nikmalar, maktab psixologi, Beshariq tumani, differensial ta’lim.

1. KIRISH

Har bir inson, shu jumladan har bir o‘quvchi ham o‘ziga xos noyob shaxsdir. Ularning qiziqishlari, qobiliyatlari, temperament tiplari, o‘rganish usullari, emotsional reaksiyalari va ijtimoiy munosabatlari turlichadir. Zamonaviy ta’lim tizimi faqatgina bilimlarni berish bilangina cheklanib qolmay, balki har bir o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlarini maksimal darajada ro‘yobga chiqarishga, ularni jamiyatning faol a’zosi sifatida shakllantirishga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasidagi islohotlari, jumladan, "Ta’lim to‘g‘risida"gi qonun va Prezidentimizning yoshlarning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan tashabbuslari shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarini amalga oshirishni taqozo etadi. Bu jarayonda maktab psixologining roli beqiyosdir. Psixolog o‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur o‘rganib, ularni pedagogik jarayon ishtirokchilariga yetkazish, o‘qituvchilarga individual yondashuvni tashkil etishda metodik yordam berish orqali ta’lim samaradorligini oshiradi. Aks holda, barcha o‘quvchilarga bir xil "andaza" bilan yondashish o‘zlashtirishda muammolarni keltirib chiqarishi, o‘quvchilarning motivatsiyasini pasaytirishi va ularning maktab muhitiga moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-maktab kabi umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida turli ijtimoiy-iqtisodiy va oilaviy sharoitlarga ega bo‘lgan o‘quvchilar ta’lim oladi, bu esa ularning o‘ziga xos xususiyatlarini yanada muhimroq qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi – o‘quvchilarning asosiy individual-psixologik xususiyatlarini tahlil qilish, ularni aniqlash metodlarini yoritish va bu xususiyatlarni hisobga olishning ta’lim-tarbiya jarayonidagi amaliy ahamiyatini Beshariq tumani Yakkatut 37-maktab tajribasi misolida ko‘rsatib berishdan iborat.

2. METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-umumiy o‘rta ta’lim maktabining 1-11-sinf o‘quvchilari (jami 250 nafar), ularning sinf

rahbarlari (25 nafar) va ota-onalari (100 nafar) bilan o‘tkazilgan amaliy psixologik faoliyat natijalariga asoslanadi. O‘quvchilarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilishda quyidagi metodlar majmuasidan foydalanildi:

1. **Psixologik diagnostika:**

Standartlashtirilgan testlar: Aqliy qobiliyat (Ravenning progressiv matritsalari), shaxsning individual-psixologik xususiyatlari (Eysenkning temperament so‘rovnomasi, Kettellning shaxs anketasi), motivatsiya (Matyo‘hinaning "Maktabga nisbatan munosabat" metodikasi), bezovtalik darajasi (Spilberger-Xanin testi, Fillips testi).

Proyektiv metodikalar: "Chizmachilik testlari" ("Menga maktab yoqadi", "Men va mening oilam"), "Tugallanmagan jumlalar" metodikasi.

Sotsiometriya: Sinfdagi shaxslararo munosabatlarni, liderlarni va autsayderlarni aniqlash.

2. **Kuzatuv:** Sinfda, tanaffuslarda, sport maydonchasida va darsdan tashqari mashg‘ulotlardagi o‘quvchilarning xatti-harakatlari, muloqotlari, emotsional holatlari muntazam kuzatib borildi.

3. **Suhbat va intervyu:** O‘quvchilarning o‘zlari, ota-onalar va sinf rahbarlari bilan individual va guruhli suhbatlar o‘tkazilib, ularning qiziqishlari, muammolari, o‘quv jarayoniga munosabati haqida ma’lumotlar yig‘ildi.

4. **Anketalashtirish:** O‘qituvchilar va ota-onalar uchun mo‘ljallangan maxsus anketalar yordamida o‘quvchilarning o‘zlashtirishdagi, xulq-atvoridagi va muloqotdagi xususiyatlariga oid fikrlar umumlashtirildi.

5. **Pedagogik hujjatlarni tahlil qilish:** O‘quvchilarning kundaliklari, daftarlari, sinf jurnallari, ularning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari tahlil qilindi.

6. **Adabiyotlar tahlili:** Yosh psixologiyasi, pedagogik psixologiya va differensial psixologiyaga oid ilmiy-metodik adabiyotlar o‘rganilib, tadqiqotning nazariy asoslari mustahkamlandi.

Ushbu kompleks yondashuv o‘quvchilarning individual-psixologik xususiyatlari haqida har tomonlama va ob’ektiv ma’lumot olish imkonini berdi.

3. NATIJALAR

O‘tkazilgan diagnostika, kuzatuvlar va tahlillar asosida Yakkatut 37-maktab o‘quvchilarining o‘ziga xos xususiyatlari quyidagi asosiy yo‘nalishlarda aniqlandi va umumlashtirildi:

1. Kognitiv xususiyatlar:

O‘rganish usullari: O‘quvchilar orasida vizual (ko‘rish orqali), audial (eshitish orqali) va kinestetik (harakat orqali) o‘rganish usullarini afzal ko‘radiganlar mavjudligi aniqlandi. Masalan, boshlang‘ich sinflarning 40%ida kinestetik usul ustun bo‘lsa, yuqori sinflarda vizual va audial usullar ko‘proq rivojlangan.

Diqqat va xotira: Ba’zi o‘quvchilarda diqqatning barqarorligi va hajmining pastligi, boshqalarida esa yuqoriligi kuzatildi. Yuqori sinf o‘quvchilarida ixtiyoriy diqqat va mantiqiy xotira rivojlanganligi aniqlandi.

Tafakkur jarayonlari: O‘quvchilarning 20%ida mantiqiy tafakkur yaxshi rivojlangan bo‘lsa, 30%ida kreativ (ijodiy) tafakkur ustunligi qayd etildi. Ba’zi o‘quvchilar muammolarni tez va standart usulda hal qilsa, boshqalar ko‘proq vaqt talab qiladigan, ammo original yechimlarni taklif etadi.

O‘zlashtirish darajasi: O‘zlashtirish darajasidagi farqlar nafaqat intellektual salohiyat, balki o‘rganish uslubi, motivatsiya va diqqatning barqarorligi bilan ham bog‘liqligi isbotlandi.

2. Emotsional-irodaviy xususiyatlar:

Emotsional barqarorlik: O‘quvchilarning 25%ida bezovtalikning yuqori darajasi, ayniqsa nazorat ishlari oldidan kuchayishi kuzatildi. 15%ida esa hissiyotlarning beqarorligi (kayfiyatning tez-tez o‘zgarishi) aniqlandi.

Motivatsiya: O‘quvchilarning 35%ida ichki (qiziqishga asoslangan) o‘quv motivatsiyasi yuqori bo‘lsa, 40%ida tashqi (baho, ota-ona talabi) motivatsiya ustunligi qayd etildi.

Irodaviy sifatlar: O‘quvchilarning mustaqillik, qat’iyatlilik, o‘zini-o‘zi nazorat qilish kabi irodaviy sifatlari turlicha rivojlanganligi aniqlandi. Masalan, yuqori sinf o‘quvchilarining 30%ida o‘z-o‘zini rejalashtirish va boshqarish ko‘nikmalari yaxshi shakllangan.

2. **Ijtimoiy-kommunikativ xususiyatlar:**

Muloqot uslubi: O‘quvchilar orasida introvertlar (15%), ekstravertlar (45%) va ambivertlar (40%) mavjudligi kuzatildi. Bu ularning sinfdoshlari va o‘qituvchilar bilan muloqot xususiyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Ijtimoiy moslashuv: Yangi muhitga (masalan, yuqori sinfga o‘tishda) tez moslashadigan (60%) va moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladigan (20%) o‘quvchilar guruhlari aniqlandi.

Konfliktlarni hal qilish: Ba’zi o‘quvchilar (25%) konfliktli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishga moyil bo‘lsa, boshqalar (10%) agressiv yoki passiv usullarni qo‘llaydi.

Liderlik va jamoaviylik: Sinfda liderlik qobiliyatiga ega bo‘lgan (15%), jamoada faol ishtirok etadigan (50%) va ko‘proq kuzatuvchi rolini bajaradigan (35%) o‘quvchilar mavjudligi aniqlandi.

4. Yoshga doir xususiyatlar: Har bir yosh bosqichi (boshlang‘ich, o‘rta, yuqori sinflar) uchun o‘ziga xos rivojlanish krizislari, qiziqishlar va ehtiyojlar xarakterli ekanligi, bu esa ta’lim-tarbiya jarayonida alohida yondashuvni talab qilishi ma’lum bo‘ldi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-maktab o‘quvchilarining individual-psixologik xususiyatlarining keng doirasini namoyish etadi. Bu xususiyatlarni tushunish va inobatga olish ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Lev Vygotskiyning "eng yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi har bir o‘quvchining joriy rivojlanish darajasini va uning individual imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini ta’kidlaydi. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari nazariyasi esa o‘quvchining yoshiga mos ravishda axborotni qabul qilish va qayta ishlash qobiliyatidagi farqlarni ko‘rsatadi. Ushbu natijalar ham ushbu nazariyalarni tasdiqlaydi.

Individual xususiyatlarni hisobga olishning ahamiyati:

Differensial ta’lim: O‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘rganish usullari, diqqat xususiyatlari va tafakkur turlarini bilgan holda, dars jarayonida turli didaktik materiallar va topshiriqlarni qo‘llashlari mumkin. Masalan, vizual o‘quvchilar uchun ko‘rgazmali qurollar, audiallar uchun ma’ruzalar, kinestetiklar uchun amaliy mashg‘ulotlar muhim.

Motivatsiyani oshirish: O‘quvchilarning qiziqishlari va motivatsiya turlariga qarab, ularni rag‘batlantirish, o‘quv faoliyatiga jalb etishning samarali yo‘llarini topish mumkin.

Muloqot va ijtimoiy moslashuv: Psixolog ijtimoiy moslashuvda qiynalayotgan o‘quvchilarga maxsus treninglar orqali yordam berishi, liderlik qobiliyatiga ega bo‘lganlarning salohiyatini rivojlantirishi mumkin. Konfliktlarni hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish sinf jamoasidagi sog‘lom muhitni ta’minlaydi.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash: Bezovtalik, depressiya yoki agressiv xulq-atvorga moyil o‘quvchilar uchun individual maslahatlar va korreksion mashg‘ulotlar tashkil etish ularning emotsional salomatligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kasbga yo‘naltirish: O‘quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari va shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirish kelajakda muvaffaqiyatli va baxtli shaxs bo‘lishiga zamin yaratadi.

Biroq, bu jarayonda ba’zi muammolar ham mavjud:

O‘qituvchilarning yuklamasi: Katta sinflarda har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini to‘liq inobatga olish o‘qituvchilar uchun qiyin kechadi.

Psixologik kadrlar va resurslar: Ba’zi maktablarda malakali psixologlarning yetishmasligi yoki diagnostika uchun zaruriy vositalarning mavjud emasligi.

Ota-onalarning xabardorligi: Ota-onalarning ba’zan farzandlarining psixologik xususiyatlari haqida yetarli bilimga ega emasligi yoki psixologik yordamga murojaat qilishdan tortinishlari.

5. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning o‘ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish va ularni ta’lim-tarbiya jarayonida hisobga olish zamonaviy ta’limning eng muhim shartlaridan biridir. Farg‘ona viloyati Beshariq tumani Yakkatut 37-maktab psixologi Hoshimova Umida Qambarali qizining amaliy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kompleks psixologik diagnostika, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikdagi ishlar har bir o‘quvchining shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga, ularning maktabga moslashuvini yaxshilashga va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu yo‘nalishdagi ish samaradorligini yanada oshirish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Doimiy psixologik monitoring: Har bir sinf va yosh bosqichida o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini muntazam ravishda diagnostika qilib borish va o‘zgarishlarni monitoring qilish.

O‘qituvchilarning psixologik kompetentligini oshirish: Pedagoglar uchun differensial ta’lim metodlari, bolalar psixologiyasi va individual yondashuv tamoyillari bo‘yicha muntazam treninglar va seminarlar tashkil etish.

Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish: Ota-onalar uchun farzandlarining yosh va individual xususiyatlari, ularga qanday yondashish kerakligi haqida ma’rifiy suhbatlar va maslahatlar tashkil etish.

Individual rivojlanish dasturlarini yaratish: Maxsus ehtiyojli o‘quvchilar, iqtidorli bolalar va moslashuvda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o‘quvchilar uchun individual ta’lim va rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Maktabda qulay psixologik muhit yaratish: Har bir o‘quvchining o‘zini xavfsiz, qadrli va qo‘llab-quvvatlangan his etishi uchun sharoit yaratish.

Ushbu tavsiyalar maktab psixologlarining faoliyatini yanada takomillashtirishga va O‘zbekiston ta’lim tizimida shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarini muvaffaqiyatli tatbiq etishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuni. (O‘RQ-637-son, 23.09.2020 y.)
2. Vigotskiy, L. S. "Psixologiya razvitiya cheloveka". Moskva: Eksmo, 2005.
3. Piaje, J. "Psixologiya intellekta". Moskva: Direkt-Media, 2008.
4. Karimova V. "Psixologiya". Toshkent: Sharq, 2011.
5. Ochilov M., To‘rayev F. "Pedagogik psixologiya". Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
6. Xanaliyev N. S. "Differensialnaya psixologiya". Moskva: KNORUS, 2012.
7. Elkonin, D. B. "Detskaya psixologiya". Moskva: Akademiya, 2004.